Formy i zasady uczestnictwa obywateli w życiu publicznym

Formy i zasady uczestnictwa obywateli w życiu publicznym
A. Obywatel

Państwo można uznać za formę zrzeszenia obywateli, dobrowolną albo nie, w zależności od przyjętej koncepcji. Nie sposób jednak zaprzeczyć, że jest to jedno z rodzajów grup społecznych. Mało tego. Państwo to jednak z najobszerniejszych grup, w której jej członkowie podlegają tak silnym wpływom.

Członków grupy, zwanej państwem, nazywa się obywatelami. Obywatelstwo zatem to więź łącząca jednostkę z państwem na mocy której przysługują jej określone prawa, ale i obowiązki. Analogicznie państwo posiada pewne kompetencje w stosunku do obywateli, ale i zobowiązane jest także do świadczenia im określonych dóbr i usług.

Istnieją różne sposoby nabycia obywatelstwa. Generalnie dzieli się je na pierwotne (przez urodzenie) i wtórne. Wśród pierwotnych sposobów nabycia wyróżnia się dwie zasady tj. prawa ziemi i prawa krwi. Wg prawa ziemi (z łac. ius soli) nowonarodzony członek grupy staje się obywatelem tego państwa, na którego terytorium się urodził lub został znaleziony (a rodzice pozostają nieznani). Z kolei prawo krwi (z łac. ius sanguinis) zapewnia dziecku obywatelstwo rodziców a przynajmniej jednego z nich. W Polskim systemie prawnym przyjęta została zasada krwi (vide art. 34 Konstytucji RP) z posiłkowo stosowanym prawem ziemi, w sytuacji, gdy rodzice dziecka są nieznani (vide art. 5 ustawy z dnia 15 lutego 1962 r. o obywatelstwie polskim).

Wśród wtórnych sposobów nabycia obywatelstwa wyróżnić można m.in. prawo opcji, gdy rodzice posiadają różne obywatelstwo (vide art. 6 ustawy o obywatelstwie) nabycie obywatelstwa przez repatriantów (vide art. 12 ustawy o obywatelstwie), uznanie przez NSA w sprawie bezpaństwowców/cudzoziemców (vide art. 9 ustawy o obywatelstwie) czy nadanie przez Prezydenta RP.

Jednostka można utracić obywatelstwo jedynie na jej wniosek i to za zgodą Prezydenta RP (vide art. 34 ust. 2 Konstytucji RP). Jeśli osoba nie posiada jednocześnie obywatelstwa innego państwa staje się bezpaństwowcem (apatrydą).
B. Uczestnictwo w życiu publicznym

Całokształt działań jednostki, które oddziałują choćby pośrednio na innych członków społeczności, można nazwać uczestnictwem w życiu społecznym. Jednym z rodzajów uczestnictwa w życiu społecznym jest uczestnictwo w życiu publicznym. Wyróżnia je to, iż obywatel posiada pewien wpływ na organizację grupy a zatem partycypuje w sprawowaniu władzy w państwie. Jeśli wpływ ten ma charakter bezpośredni, wówczas można mówić o udziale w życiu politycznym. Udział w życiu publicznym stanowi emanację przysługujących obywatelowi praw i obowiązków.

Formy i zasady uczestnictwa obywatela w życiu publicznym w Polsce określa Konstytucja RP z 2 kwietnia 1997 r. Znamienny w tym ujęciu wydaje się art. 4 ust. 2 Konstytucji, który wprowadza zasadę suwerenności Narodu. Czym jest Naród dowiadujemy się jednak nie z definicji legalnej, ale z brzmienia Preambuły do Konstytucji, która przytacza stwierdzenie: ...Naród Polski- wszyscy obywatele Rzeczypospolitej ... Wracając jednak do meritum, warto zdefiniować pojęcie suwerenności. Suweren to zwierzchnik władzy w państwie; twórca prawa i główny organizator grupy. Brzmienie art. 4 ust 2 Konstytucji zapewnia zatem, że Polska nie jest krajem monarchiczny a ludzie rządzą się w niej sami .

Wyróżnia się dwa sposoby demokratycznego sprawowania władzy: pośrednią (przez przedstawicieli) i bezpośrednią. Pierwsza sprowadza się do przeprowadzenia wyborów w ramach których wybiera się gremium rządzące (Parlament, Prezydenta, innych urzędników). Obywatele mają równy dostęp do w/w urzędów (bierne prawo wyborcze) a nadto mogą brać udział w głosowaniu na kandydatów (czynne prawo wyborcze). Z kolei w ramach demokracji obywatela mogą formować zgromadzenia wyborców, uczestniczyć w referendum, posiadać prawo inicjatywy ludowej lub veta ludowego. Zgromadzenie wyborców dziś uznawane jest za instytucję historyczną. W polis Hellady, gdzie państwa- miasta składały się z tysięcy jednostek, możliwe było zgromadzenie wszystkich wyborców na rynku (z gr. agora) i dokonanie wyborów. Dziś, gdy państwa liczą sobie miliony obywateli, jest to w zasadzie nieosiągalny zamysł. Pewne elementy tej formy demokracji bezpośredniej odnajdujemy jednak m.in. w ustroju Federacji Szwajcarskiej. Z kolei ideę veta ludowego przewidywała m.in. Konstytucja jakobińska z 24.06.1793 r. Sprowadzała się ona do tego, że niezadowolony lud mógł niedopuścić do uchwalenia ustawy lub znieść już uchwaloną. Dziś odnajdujemy ją w porządku prawnym Włoch, Norwegii, Estonii, Irlandii czy Macedonii.

Formy uczestnictwa w życiu publicznym zawierają się w także innej zasadzie polskiego prawa konstytucyjnego tj. zasadzie społeczeństwa obywatelskiego. W ustroju Rzeczypospolitej przyjęto bowiem, że jednostka może pełnić wiele ról społecznych z których część w pewien sposób oddziałuje na kierunek sprawowanej władzy. Wśród sposobów samoorganizacji społecznej warto wymienić prawo do tworzenia partii politycznych (vide art. 11 Konstytucji), samorządów zawodowych (vide art. 17 Konstytucji), związków zawodowych, stowarzyszeń i innych zrzeszeń oraz fundacji (vide art. 12 Konstytucji). Choć w Polsce oficjalnie nie istnieje rozbudowany i zagwarantowany przez władzę system lobbingu, jak dla przykładu w USA to jednak w/w formy organizacji społecznych mogą wywierać znaczący wpływ na gremia rządzące.

Na koniec warto wspomnieć, że poza bonifikatami już wymienionymi a określonymi w Konstytucji RP wiele różnych przejawów aktywności społecznej. Nie kwestionowaną rolę będą w tym wypadku odgrywać choćby media. Nadto każda jednostka indywidualnie i personalnie określa swoją formę uczestnictwa w życiu publicznym, akceptując lub nie, przyjęte formy lub zasady. Dlatego też próba bardziej szczegółowego opisania wszelkich sposobów uczestnictwa w życiu publicznym i społecznym przysporzyłaby nie lada trudności.

C. Poszczególne formy uczestnictwa obywatela w życiu publicznym i zasady z tym związane

a. Prawo wyborcze

Prawo wyborcze jest jednym z praw obywatela, wynikających z gwarantowanej przez Konstytucję suwerenności. W polskim systemie prawa oparto jest one na czterech zasadach, nazywanych przymiotnikami wyborczymi: powszechności, równości, tajności i bezpośredniości. Tzw. piąty przymiotnik- proporcjonalność, jest w rzeczywistości jedną z reguł przeliczania głosów. Proporcjonalne są tylko wybory do Sejmu i sejmików wojewódzkich, rad powiatów oraz rad gmin, liczących więcej niż 20.000 mieszkańców.

Powszechność prawa wyborczego nie jest zupełna. Innymi słowy obwarowana została kilkoma ograniczeniami, zwanymi cenzusami. Nade wszystko prawa wyborcze posiadają tylko obywatele RP (a zatem bez cudzoziemców i apatrydów), którzy ukończyli 18 rok życia (cenzus wieku), posiadający pełnię praw publicznych i pełną zdolność do czynności prawnych. Nadto w wyborach lokalnych nadal obowiązuje cenzus domicylu tzn. konieczność posiadania stałego zamieszkania na terytorium jednostki samorządu terytorialnego na którym oddaje się głos. Cenzus wieku podlega modyfikacji w kontekście biernego prawa wyborczego. Uznaje się bowiem, że do rządzenia państwem należy jednak dojrzeć . I tak posłem może zostać tylko osoba, która skończyła 21 rok życia, senatorem- 30 rok życia, prezydentem- 35 rok życia a wójtem, burmistrzem albo prezydentem miasta- 25 rok życia. Szereg zapisów Ordynacji wyborczej z 2001 r. zapewnia praktyczną realizację zasady powszechności m.in. wybory przypadają w dzień ustawowo wolny od pracy, prowadzi się rejestr wyborców a ci mają prawo do protestu wyborczego.

Równość wyborcza nosi w sobie dwa aspekty. W ujęciu formalnym oznacza, że każdy obywatel może oddać tylko jeden głos. W ujęciu materialnym - że każdy oddany głos ma taką samą moc. Zasada ta nie zawsze jest realizowana. Wybory do Senatu RP z założenia nie są równe. Ponad to istotne jest jak dopasowuje się liczbę głosów do mandatów w ciele ustawodawczym. Równość wyborcza dotyczy także biernego prawa wyborczego. W ten sposób każdemu gwarantuje się równy dostęp do urzędów państwowych. Emanację tego jest m.in. równy dostęp do czasu antenowego w telewizji publicznej. W praktyce jednak największe szanse na zagarnięcie mandatów mają członkowie partii politycznych, które oprócz sprawdzonego programu, dotowane są z budżetu państwa.

Bezpośredniość głosu oznacza, że obywatel oddaje głos osobiście i to wprost na swojego kandydata a nie elektora (jak w USA). Z kolei tajność zapewnia brak ustalenia i ujawnienia treści głosu, co zapewniać ma nieskrępowany wybór.

Pośredniość uczestnictwa w życiu publicznym wynika z tego, iż o kierunkach polityki państwa nie decydują same jednostki a jedynie wybrani , reprezentujący interesy i poglądy obywateli. Jest to o tyle wygodne, że jednostki nie muszą zajmować się sprawami państwa, przekazując ten przywilej wybranym osobom.
b. Referendum

Uczestnictwo w referendum, choć organizacyjnie zbliżone do wyborów, stanowi przykład bezpośredniego udziału obywateli w życiu publicznym. Jest to bowiem forma wypowiedzenia się obywateli w formie głosowania w kwestii dotyczącej całego państwa tudzież jego części (referendum lokalne). Od referendum warto odróżnić plebiscyt, który polega na zbiorowym wyrażeniu poparcia dla danego projektu lub osoby.

Analizując treść Konstytucji z 1997 r. można dojść do wniosku, iż normuje ona cztery, w zasadzie odmienne, typy referendum:

Pierwszy typ to referendum ogólnokrajowe w najważniejszych dla państwa sprawach, określone w art. 125 Konstytucji Stanowi ono instrument wyjątkowy, gdyż nosi w sobie silny potencjał anty-parlamentarny. Innymi słowy, stanowi konkurencję dla legislatywy. Referendum ogólnokrajowe jest zatem fakultatywne i nie może dotyczyć zagadnień, które należą do kompetencji innego organu państwa. W trakcie jednego głosowania można rozważyć tylko jedną sprawę i to taką, która nie pozostaje w sprzeczności z normami Konstytucji. Referendum ogólnokrajowego nie można przeprowadzić w razie wprowadzenia stanów nadzwyczajnych (vide art. 228 ust. 7 Konstytucji). Z inicjatywą przeprowadzenia referendum mogą wystąpić: Senat, Rada Ministrów lub grupa 500.000 obywateli, ale w tym wypadku przedmiotem referendum nie mogą być kwestie dot. budżetu państwa, amnestii i obronności państwa. Podmiotem zarządzającym przeprowadzenie referendum jest Prezydent RP lub Sejm (bezwzględną większością głosów). Jest ono ważne, jeśli w trakcie jego przeprowadzania nie doszło do naruszeń ustawy o referendum ogólnokrajowym z 14.03.2003 r. i Ordynacji wyborczej. Decyduje o tym Sąd Najwyższy. Nadto wynik referendum jest wiążący, jeśli wzięło w nim udział ponad 50% uprawnionych. W innym wypadku ma ono jedynie charakter sugerująco- konsultacyjny.

Drugi typ referendum określa art. 90 ust. 3 Konstytucji Jeśli do ratyfikacji umowy międzynarodowej potrzebna jest ustawa to Sejm może przekazać zagadnienia do rozstrzygnięcia w drodze referendum ogólnokrajowego. Dzieje się to w przypadku umów międzynarodowych, na mocy których Rzeczypospolita przekazuje cześć sowich uprawnień organizacjom międzynarodowym lub ich organom. W tym wypadku stosuje się zasady przeprowadzania referendum ogólnokrajowego w najważniejszych dla państwa sprawach.

Kolejnym typem referendum o charakterze ogólnokrajowym jest poddanie obywatelom pod głos projektu

zmiany Konstytucji z art. 235 ust. 6 Konstytucji Jeśli projekt zmiany ustawy zasadniczej dotyczy Rozdziałów I, II lub XII to Prezydent, Senat lub Sejm (1/5 ustawowej liczby posłów) po przyjęciu ustawy konstytucyjnej przez Senat mogą w ciągu 45 dni wystąpić o przeprowadzenie referendum zatwierdzającego. Referendum zarządza Marszałek Sejmu w ciągu 60 dni od dnia złożenia wniosku przez podmioty uprawnione. Jeśli za zmianą konstytucji opowie się większość głosujących, wówczas uznaje się ją za przyjętą. W tym wypadku frekwencja referendum nie jest ważna.

Duże znaczenia, niestety teoretyczne, posiada instytucja referendum lokalnego. Zgodnie z brzmieniem art. 170 Konstytucji członkowie wspólnoty samorządowej mogą decydować o prawach dot. ich samych w tym o odwołaniu organów samorządowych pochodzących z wyborów bezpośrednich. Bardziej szczegółowe zasady przeprowadzania przybliża ustawa o referendum lokalnym z 15.09.2000 r. o referendum lokalnym. Z inicjatywą przeprowadzenia referendum może wystąpić organ stanowiący samorządu (rada lub sejmik) lub grupa mieszkańców (10% zdolnych do głosowania na szczeblu gminy lub powiatu i 5% na szczeblu wojewódzkim). Wynik jest ważny, jeśli frekwencja wyniosła ponad 30% i ponad połowa osób głosowała za określonym wynikiem. Wyjątkiem jest kwestia samoopodatkowania, gdzie zgodę musi wyrazić 2/3 głosujących oraz kwestia odwołania członka organu zarządzającego, na co musi się zgodzić 3/5 głosujących.
c. Ludowa inicjatywa ustawodawcza

Obywatele nie tylko wybierają swoich przedstawicieli. Mogą im także podsuwać projekty ustaw, które jeszcze pełniej odzwierciedlają ich poglądy polityczne. Grupa 100.000 obywateli został w związku z tym zaliczona do podmiotów, określonych w art. 118 Konstytucji, a posiadających prawo inicjatywy ustawodawczej. Zasady realizacji tego prawa zostały zawarte w ustawie z dnia 24.06.1999 r. o wykonywaniu inicjatywy ustawodawczej przez obywateli.

Chcąc wystąpić z projektem ustawy, grupa minimum 15 pełnoletnich obywateli powinna zebrać się w Komitet Inicjatywy Ustawodawczej i zgromadzić pierwsze 1000 podpisów. Następnie Komitet informuje o tym fakcie Marszałka Sejmu po czym przekazuje mu listę 100.000 podpisów pod projektem ustawy. W ciągu trzech miesięcy od tego wydarzenia powinno odbyć się pierwsze czytanie projektu.

Ustawa przewiduje, że Sąd Najwyższy może wstrzymać procedurę, jeśli dostrzeże nieprawidłowości w trakcie etapu zbierania głosów. Ponad to, interpretując zapisy Konstytucji RP z 1997 r. można wywnioskować, że obywatele nie mogą złożyć projektu zmiany Konstytucji (zamknięty katalog podmiotów z art. 235 ust. 1 Konstytucji) ani ustawy budżetowej (wyłączność Rady Ministrów z art. 221 Konstytucji).

W pozostałym zakresie projekt obywatelski powinien sprostać ogólnym wymogom oraz podlega on tej samej procedurze, co projekt Sejmu, Senatu etc. Warto jednak zauważyć, że obywatelski projekt nie podlega zasadzie dyskontynuacji. Oznacza to, że nawet po zakończeniu poprzedniej kadencji Parlamentu może on zostać rozpatrzony, bez konieczności uruchamiania, bądź co bądź, pracochłonnej procedury.
d. Inne przejawy uczestnictwa obywatela w życiu publicznym

Bardziej zaangażowani obywatele mogą na wiele różnych sposobów uczestniczyć w życiu publicznym swojego kraju. Oprócz udziału w głosowaniu, referendum czy procedurze inicjatywy ludowej, mogą korzystać z licznych postaci samoorganizacji.

Najbardziej skuteczną drogą na zdobycie pozycji, umożliwiającej kształtowanie polityki państwa, jest wstąpienie do istniejącej już partii politycznej lub założenie nowej. Aby powołać do życia nową strukturą należy postąpić z szeregiem dyspozycji zawartych w ustawie z 27.06.1997 r. o partiach politycznych. Partia polityczna uzyskuje osobowość prawną dopiero z chwilą wpisania jej do ewidencji partii politycznych. Rejestr ten prowadzi Sąd Okręgowy w Warszawie VII Wydział Cywilny i Rejestrowy. Koniecznymi warunkami uzyskania wpisu są: złożenie stosownego wniosku, statutu partii oraz wykazu oznaczonych m.in. 1000 pełnoletnich obywateli RP. Do wniosku należy dołączyć nazwę partii, skrót nazwy oraz symbol.

Zważywszy na takie przywileje jak zawieranie układów zbiorowych pracy, prowadzenie sporów zbiorowych czy organizowanie strajku (vide art. 59 Konstytucji) niemałą rolę w relacjach z rządem odgrywają również związki zawodowe. Pomijając kwestię przystąpienia do istniejącego już związku (który to sam ustala warunki przystąpienia) zgodnie z ustawą z dnia 23.05.1991 r. o związkach zawodowych grupa min. 10 pracowników jednego zakładu pracy może utworzyć nową organizację. Rejestrację w KRS poprzedza powołanie komitetu założycielskiego (od 3 do 7 osób) i uchwalenie statutu.

Zgodnie z brzmieniem art. 17 ust. 1 Konstytucji w drodze ustawy można tworzyć samorządy zawodowe, reprezentujące osoby wykonujące zawody zaufania publicznego. W takim wypadku przynależność do korporacji osoby, wykonującej określony zawodów, jest obligatoryjna. Czuwając nad jakością świadczonych usług, samorządy zawodowe mają prawo ustalać sposoby selekcji nowych członków tudzież wymogi, jakie muszą oni spełniać. W RP istnieją m.in. samorządy: adwokatów, radców prawnych, notariuszy, prokuratorów, lekarzy, pielęgniarek i położnych czy doradców podatkowych. Nadto, zgodnie z brzmieniem art. 17 ust. 2 Konstytucji, możliwe jest tworzenie innego rodzaju samorządów zawodowych, z tym że nie mogą one naruszać wolności wykonywania zawodu ani działalności gospodarczej.
D. Zakończenie

Ustawa zasadnicza z 1997 r., podobnie jak wiele innych aktów prawnych w Polsce, gwarantują szereg sposobów na uczestnictwo w życiu publicznym. Nieliczne ograniczenia dotyczą szczególnie wieku obywateli czy wymogów administracyjnych. Potencjalny chaos spowodowany nadmiarem indywidualnych działań został zredukowany koniecznością zebrania większej grupy jednostek celem skutecznej realizacji wspólnych założeń.

Podsumowując, obywatel RP otrzymał szeroki wachlarz możliwości wpływu na życie publiczne swojego kraju i od jego własnej inwencji i motywacji zależy, jak ten potencjał będzie w stanie wykorzystać.

WOS : Historia : Język niemiecki : Język francuski : Kurs niemieckiego : Darmowy kurs WOS Arkusze maturalne z WOS : Repetytorium z historii : Kurs francuskiego : Repetytorium WOS